

Vzostup hniezdnej populácie orliaka morského (*Haliaeetus albicilla*) v strednej Európe: prvý záznam hniezdenia na východnom Slovensku

Increasing of breeding population of White-tailed Eagle (Haliaeetus albicilla) in central Europe: first record from east Slovakia

Štefan DANKO

Zemplínske múzeum, Kostolné námestie 1, 071 01 Michalovce, Slovensko; dankost@pobox.sk

In 1980–1990 was recorded increased abundance and range trend of the White-tailed Eagle throughout the Europe. This trend influenced positively also situation during breeding period in E Slovakia. The most frequent observations were recorded in riparian forests of the Latorica River in Východoslovenská rovina floodplain, but without confirmed breeding till now. In 2002 built one pair the nest in Vihorlatské vrchy Mts. near Zemplínska šírava water reservoir, but this pair did not bred neither in 2002, nor in 2003. First breeding was documented and confirmed in 2004, when fledged two chicks. Similar breeding success was recorded in 2005, too.

Úvod

Orliak moriský patrí medzi najvzácnejšie hniezdiace dravce na Slovensku. Prvý doložený údaj o jeho nidifikácii na našom území pochádza z dvadsiatych rokov minulého storočia z Podunajska (Matoušek 1931). Až na jednu výnimku hniezdenie tohto druhu sa u nás viazalo vždy na lužné lesy okolo Dunaja. Dá sa predpokladať, že druh tu žil aj v dávnejšej minulosti, chýbajú o tom ale konkrétne údaje. Hniezdenie prebiehalo nepravidelne až do roka 1964, ale vždy sa jednalo len o jeden pár (Štollmann 1966). Podrobnejšie údaje uvádza Áč (1989), ktorý píše, že od roku 1946 do roku 1964 sa zistilo iba 9 prípadov úspešného hniezdenia týchto dravcov na tomto území. Mimo tejto oblasti sa orliaky moriské pokúsili raz o hniezdenie pri Oravskej priehrade v r. 1960 (Kocian 1960). Z ostatného územia Slovenska

sú všeobecné správy o hniezdení tohto druhu v dávnejšej minulosti na východnom Slovensku. Hrabar (1932) začiatkom tridsiatych rokov minulého storočia napísal, že „*Dříve hnízdil v lesích, které se prostíraly okolo Latorice*“ a jediná správa pochádza o jeho hniezdení vo Vihorlatských vrchoch: „*Výšších poloh nevyhledává, ale dnes přece hnízdí u Mořského oka vihorlatského, kde je v bezpečí*“. Trošku podrobnejšie údaje uviedli Portenko (1950), že pár hniezdil na úpätí kopca Veža pri Morskom oku a Molnár (Matoušek et al. 2002) uvádza vo svojich poznámkach, že pri Vihorlatskom jazere hniezdil jeden pár 2. 5. 1931 (bez akýchkoľvek podrobnejších údajov, takže jeho hniezdenie nemôžeme považovať za doložené, vid' napr. aj Mošanský 1974), 2. 6. 1932 už tu nebol pozorovaný. Vo svojej pôvodnej práci Molnár (1933) uvádza, že orliaky hniezdili na lokalite do roku 1930. Vierohodnosť tohto údaja by

mohla čiastočne potvrdzovať aj nasledujúca skutočnosť: v zbierkach Zemplínskeho múzea v Michalovciach sa nachádza veľký obraz – olejomalba Morského oka, kde na jednom ostrovčeku jazera sedí a nad ním krúži orliak morský. Žiaľ obraz nie je signovaný a vieme o ňom len toľko, že sa nachádzal v zbierke grófskej rodiny Sztárayovcov v Michalovciach.

Zo susedných štátov najpočetnejšie hniezdi orliak morský v Poľsku a v Maďarsku. Na celom území rozšírenia druhu v Európe došlo koncom 60-tych a začiatkom 70-tych rokov 20. stor. k poklesu početnosti tohto dravca (v Poľsku 50–100 párov), v Maďarsku koncom 70-tych a začiatkom 80-tych rokov bol stav na minime, len asi 10 párov (Haraszthy 1998). K revitalizácii a silnému vzrastu populácie došlo v 80-tych a najmä začiatkom 90-tych rokov 20. stor. V Nórsku, kde je orliak morský v Európe najpočetnejší, bolo populačné minimum 700–800 párov v roku 1968 a do roku 1993 sa ich počet zdvojnásobil na cca 1500 párov (Hagemeijer & Blair 1997). V Poľsku sa v súčasnosti udáva 450–500 hniezdných párov (Tomiałojć & Stawarczyk 2003), v Maďarsku do roku 1996 viac ako 40 (Haraszthy 1998) a v roku 1998 už 55–65 párov (Magyar et al. 1998). Zároveň došlo k posunu hniezdných párov na východ, v Maďarsku hniezdi už aj na severovýchode krajiny pri Bodrogu (Petrovics in verb.). Nárast počtu párov v prvej polovici 90-tych rokov hlásili všetky európske štáty, kde orliak hniezdi. Napríklad za 5 rokov od r. 1991 do 1995 narástli počty hniezdných párov z našich susedných štátov v Poľsku z 245 na 270–280, v Českej republike z 8–10 na 12, v Maďarsku z 36 na 42, jedine na Ukrajine udali zotrvalý stav 50 párov (Hauff 1996). V Českej republike po 150 rokoch opäť zahniezdil v Třeboňskej panve v r. 1984 (Ševčík 1989). Posun na východ potvrdilo aj prvé zahniezdenie orliakov na južnej Morave v r. 1984, v r. 1988 tu boli už dva páry (Horák 1989). Orliaky sa znovu usídlili aj v lesoch pri Dunaji v r. 1991, kedy sa pokúsili o zahniezdenie (Chavko in Danko 1994). Od roku 1992 sa zaznamenali ďalšie pokusy o hniezdenie, ale bolo to len nosenie konárov na hniezda iných vtákov alebo stavby

hniezd, ale bez hniezdenia (Bohuš 1996). Až v roku 1998 po prvý raz po 34 rokoch zahniezdili v Podunajsku dva páry (Chavko 2002, Stollmann 2004) a v súčasnosti sa ich počet v r. 2004 zvýšil na 4. Pravdepodobné hniezdenie sa zaznamenalo od r. 1999 aj na Borskej nížine, kde po prvý raz neúspešne zahniezdil jeden starý pár v r. 2004 (Chavko in litt.). K opätovnému zahniezdeniu tohto druhu dravca došlo v r. 1999 aj v Rakúsku (Zuna-Kratky et al. 2000). Na oravskej priehrade bol pozorovaný tok páru a nosenie konárov na jar v roku 1994 (Demko & Karaska in Danko et al. 1995).

Výsledky a diskusia

Na východnom Slovensku sa orliakyorské najčastejšie zdržiavajú v mimohniezdnom období na Východoslovenskej nížine, väčšinou v okolí Zemplínskej šíravy, na rybníkoch pri Iňačovciach – Sennom alebo v Medzibodroží, o čom svedčia výsledky pozorovaní po druhej svetovej vojne. Často ich možno pozorovať na celom území východného Slovenska počas jarného ťahu najmä v priebehu marca. Výskyt v hniezdnom období bol výnimočný a týkal sa len nehniezdiacich mladých vtákov. Zo zaujímavejších starších údajov spomeniem napr. pozorovanie páru samice orliaka s bielym chvostom a mladšieho samca, ktorí nosili 24. 2. 1974 konáre v pazúroch v rezervácii Veľký Milič pri Slanskej Hute v Slanských vrchoch, čo ale bola len akási hra vtákov, lebo dlhšie sa tam nezdržali.

Počas zvyšovania sa počtu hniezdiacich párov v Európe a posunu hniezdného teritória v 90-tych rokoch 20. stor. sa najviac dalo očakávať ich zahniezdenie v Medzibodroží v lužných lesoch okolo Latorice, najmä v okolí obcí Čičarovce a Beša, odkiaľ existovali nedoložené správy o hniezdení už aj v minulosti. Ešte zo staršieho obdobia mám záznam o pozorovaní juvenilného jedinca 14. 7. 1963 nad lesom pri Čičarovciach a na tom istom mieste bol 1 ex. 11. 4. 1965. Z novšieho obdobia sa nám podarilo získať niekoľko ďalších pozorovaní, čo mohlo nasvedčovať ich možnému hniezdeniu

na tomto území. V r. 1988 som pozoroval 14. 3. v lužnom lese v Bešanskom poldri jedného dospelého orliaka, ktorý sedel pri staršom hniezde bociana bieleho, postavenom na dube. Neskorším pozorovaním sme ale zistili, že ho orliaky neobsadili, videli sme vždy len jedného vtáka. Zdržoval sa však v okolí aj neskôr, 30. 4. 1988 bol pozorovaný pri Oboríne (Balla).

Od vzniku CHKO Latorica v roku 1990 bolo územie pod pravidelnejšou kontrolou, hlavne od roku 1994. Z hniezdného obdobia máme nasledovné pozorovania: 25. 5. 1994 – polder Beša 1 ex.; 1 ad. v bešanskom poldri 17. 3. 1999, 19. 3. 1999 pri Hrušove (Balla); 1 immat. v bešanskom poldri 25. 5. 1999 (Danko & Balla); 1 ad. pri sútoku Latorice s Laborcom 11. 5. 2000; 1 ad. 12. 5. 2000 v bešanskom poldri (Balla); 2 vtáky s bielymi chvostami v bešanskom poldri 24. 5. 2000 (Danko & Balla); 5. 4. 2001 ad. s potravou v bešanskom poldri, 24. 5. 2001 ad. pri Čičarovciach; 5. 2. 2002 zaletel 1 dospelý ex. do starého porastu v bešanskom poldri, kde sa hlasno

ozýval (Danko & Balla), to isté sa zopakovalo 14. 2., ale pre zaliaty polder sa lokalita nedala skontrolovať (Balla). Kontrola porastu bola vykonaná v apríli po opadnutí vody, ale hniezdo sa nenašlo. V r. 2004 sa zdržiaval pár orliakov počas celého februára pri Poľanoch a 2 jedince boli 30. 5. 2004 pri Boli (všetko Balla in litt.). Žiadny konkrétny údaj však o hniezdení alebo len pokusoch o hniezdenie neboli zistené (všetko Danko & Balla). Jedine miestni poľovníci tvrdili, že pri Poľanoch v r. 1996 mal „veľký orol“ v hniezde na veľkom bielom topoli 3 mláďatá. Po roku nám miesto ukázali, ale nebolo tam už žiadne hniezdo, orliaky sme aj po viacnásobnom pozorovaní v okolí nepozorovali a tak nemôžeme tento údaj akceptovať.

Veľa pozorovaní orliakov pochádza z rybníkov sústavy Iňačovce-Senné, ale predovšetkým z obdobia jesennej alebo jarnej migrácie alebo zimy. V blízkosti sennianskych rybníkov sa nachádza len jeden les pri Pavlovciach nad Uhom, ale orliaky sme v jeho okolí nepozorovali. V hniezdnom období sa na rybníkoch zdržiavali málokedy, napr. 19. 5. 1997 – 1 ex., 1. 4. 1999 – 1 ex., 22. 5. 2001 – 1 ex., väčšinou ešte nedospelé exempláre. Ich sledovanie však bolo dôležité, lebo práve takéto jedince obsadzujú nové hniezdné teritória.

Často a vo väčšom počte sa zdržiavali v mimohniezdnom období aj v okolí Zemplínskej šíravy (max. 10 ex. 3. 3. 2000 vo vinnianskej zátokke, kde aj nocovali na topoľoch). V hniezdnom období sme tu zistili orliaky po prvý raz 11. 4. 2002. Počas pozorovania dravcov pri Kusíne sme s M. Ballom zbadali immat. orliaka, ktorý letel pozdĺž nádrže v pomerne malej výške. Považovali sme ho za tiahnúceho vtáka, ale vzhľadom k pokročilejšiemu obdobiu sme mu venovali viac pozornosti. Orliak sa po chvíli otočil a letel ku lesom Vihorlatských vrchov. Bol pomerne ďaleko ale v ďalekohľade bolo vidieť, akoby si preložil potravu z pazúrov do zobáka a nato vletel do porastu. Zakrátko odtiaľ vykrúžil a letel smerom k nám. Podľa takmer bieleho chvosta sme ale zistili, že sa jednalo o iného jedinca. Celý akt vyzeral ako výmena páru pri sedení na násade. Aj keď sme vtedy neverili, že by orliaky mohli hniezdiť vo Vihorlatských

Obr. 1. Pohľad na hniezdisko orliaka vo Vihorlatských vrchoch, máj 2004 (Foto: Š. Danko).

Fig. 1. The view on the nesting territory of the White-tailed Eagle in the Vitorlatské vrchy Mts., May 2004 (Photo by Š. Danko).

Obr. 2. Mláďatá orliakov v hniezde 26. 5. 2004 (Foto: L. Šimák).
Fig. 2. Nestlings of the White-tailed Eagle on the nest on May 26, 2004 (Photo by L. Šimák).

vrchoch, predsa sme prezreli porast kde sa zdržiavali. Zakrátko sme našli veľké hniezdo v korune buka, ktoré podľa stavby patrilo tomuto druhu (obr. 1). Z hniezda však pri priblížení nič nevyletelo. Ihneď sme navštívili miestne príslušnú lesnú správu, kde sme pracovníkov upovedomili o našom náleze s požiadavkou, aby v blízkosti hniezda nevykonávali žiadne lesné práce. Aby sa hniezdisko nerušilo, skontroloval som ho až 3. 5., ale vtáky sa tam nezdržiavali. Napriek oznámeniu ale v blízkosti hniezda sa vykonávali lesné práce, ktoré mohli vtáky vyrušiť. Priamou kontrolou hniezda 10. 5. sa zistilo, že neobsahovalo znášku ani škrupiny z prípadne poškodených vajec. Pravdepodobne v tomto roku k znieseniu znášky nedošlo. V r. 2003 som hniezdisko aj hniezdo kontroloval 10. a 27. 4., ale vtáky som tam nepozoroval a hniezdo nebolo obsadené. Pár orliakov som však niekoľkokrát pozoroval v apríli a v máji v NPR Senné.

V r. 2004 som po prvý raz navštívil hniezdisko 13. 3. Sledoval som ho z veľkej diaľky, pričom k hniezdzu dva razy zaletel samec z páru. Podľa správania sa orliaka to vyzeralo, že už majú násadu. Preto som 17. 3. skontroloval hniezdo, v ktorom sedela na násade samica. Všetky kontroly som vykonával z jednej lesnej cesty z auta, takže vták sediaci na násade nikdy nevyletel. Znovu som upozornil na obsadené

hniezdo dvoch miestnych lesníkov, vďaka ktorým celé hniezdenie skončilo úspešne, pretože nedovolili robiť v okolí hniezda žiadne lesné práce, až kým neboli v hniezde väčšie mláďatá. Viacnásobné kontroly som vykonával z diaľky len pozorovaním orliakov pri zanášaní potravy na hniezdo. 20. 4. bolo v hniezde viditeľné minimálne jedno maličké mláďatko, ktoré krmila samica a 21. 5. sa dali zreteľne vidieť dve mláďatá. 26. 5. sa vykonalo krúžkovanie a fotografická dokumentácia (s vďakou vykonal L. Šimák, obr. 2). 15. 6. boli dve vyperené mláďatá ešte v hniezde, 19. 7. boli v lese nad hniezdiskom. Hniezdo bolo postavené v riedkom bukovom poraste na území vojenských lesov vo vzdialenosti 2,5 km od Zemplínskej šíravy vo Vihorlatských vrchoch. Orliaky lovíli potravu pravdepodobne predovšetkým na Zemplínskej šírave, ale navštevovali aj sennianske rybníky. Priame pozorovania z miest lovu však zatiaľ nemáme. Dokonca M. Balla pozoroval orliaka 2. 3. 2004 s potravou pri Vojanoch, ktorý letel ku Vihorlatským vrchom. Dá sa predpokladať že tam zaletel z tohto hniezdiska v období, kedy je Latorica vyliata a sú tam dobré potravné možnosti (vzdušná vzdialenosť cca 35 km).

V r. 2004 sa teda po prvý raz doložilo hniezdenie orliaka morského na východnom Slovensku. V r. 2005 sa pár orliakov vrátil

na hniezdisko a znovu vyviedol 2 mláďatá. Vďaka nerušenému úspešnému hniezdeniu sa dá predpokladať, že pár zostane trvalo hniezdiť na tomto území. Hniezdisko bolo medzičasom Obvodným úradom životného prostredia v Michalovciach vyhlásené za chránené.

Na základe nálezu hniezda v pohorí, susediacom s vodnou nádržou bude potrebné v budúcnosti venovať tomuto druhu viac pozornosti aj v blízkosti iných veľkých vodných nádrží východného Slovenska (Domaša, Ružín, Starina a i.), kde by mohol taktiež zahniezdiť.

Literatúra

- ÁC P. 1989: K výskytu orliaka morského v podunajských lužných lesoch. — *Živa* **37**: 136–137.
- BOHUŠ M. 1996: Orliak morský (*Haliaeetus albicilla*) v Podunajsku – súčasný stav a perspektívy. — *Buteo* **8**: 103–108.
- DANKO Š. 1994: Správa o činnosti Skupiny pre výskum a ochranu dravcov a sov v ČSFR za rok 1991. — *Buteo* **6**: 90–120.
- DANKO Š., CHAVKO J. & KARASKA D. 1995: Správa o činnosti Skupiny pre ochranu dravcov a sov SOS za rok 1994. — *Buteo* **7**: 132–148.
- HARASZTHY L. (ed.) 1998: Magyarország madarai. — Mezőgazda Kiadó, Budapest, 441 pp.
- HAUFF P. 1996: Seeadler-Symposium in Norwegen. — Rundbrief der Weltarbeitsgruppe für Greifvögel und Eulen **23/24**: 28–29.
- HELANDER B. & MIZERA T. 1997: White-tailed Eagle. — Pp. 136–137. In: HAGEMEIJER E. J. M. & BLAIR M. J. (eds): The EBCC Atlas of European Breeding Birds: Their Distribution and Abundance. T. & A. D. Poyser, London, 903 pp.
- HORÁK P. 1989: Hnízdění orla mořského na jižní Moravě. — *Živa* **37**: 134–136.
- HRABAR A. 1932: Ptactvo na Podkarpatské Rusi. — Sborník zemské muzejní společnosti v Užhorodě: 59–86. [Z originálu GRABAR A. 1931: Ptactvo Podkarpatskoj Rusi (Avifauna Carpathorossica). — Podkarpatska Rus, Užgorod VIII: 1–32 preložil A. Malich.]
- CHAVKO J. 2002: Orliak morský (*Haliaeetus albicilla*). — Pp. 172–174. In: DANKO Š., DAROLOVÁ A. & KRIŠTIN A. (eds.): Rozšírenie vtákov na Slovensku. VEDA, Bratislava, 688 pp.
- KOČIAN A. 1960: Prvé zahniezdenie orliaka morského (*Haliaeetus albicilla* L.) pri Oravskej priehrade. — *Biológia*, Bratislava **15**: 933.
- MAGYAR G., HADARICS T., WALICZKY Z., SCHMIDT A., NAGY T. & BANKOVICS A. 1998: Magyarország madarainak névjegyzéke. — KTM Természettudományi Hivatal Madártani Intézete, Magyar Madártani és Természettudományi Egyesület, Winter Fair, Budapest – Szeged, 202 pp.
- MATOUŠEK B., RÁC P. & ŠTOLLMANN A. 2002: Ornitológické poznámky z pozostalosti RNDr. Zoltána Molnára. — *Tichodroma* **15**: 102–126.
- MATOUŠEK F. 1931: O hnízdění orla mořského na Slovensku. — *Stráž myslivosti* **IX**: 223–224.
- MOLNÁR Z. 1933: Příspěvek k rozšíření ptactva na východním Slovensku a Podkarpatské Rusi. — Štátna práca, Přírodovědecká fakulta KU v Praze, 70 pp.
- MOŠANSKÝ A. 1974: Dravce (Falconiformes) východného Slovenska II. Orliaky, včeláre, kane, hadiare, kršiaky a sokoly. — Zborník Východoslovenského múzea v Košiciach, – *Prirodne vedy XI-XIVA/XIII-XIVB* (1973): 181–224.
- PORTENKO A. A. 1950: Очерк фауны птиц западного Закарпаття. — Pp.: 301–359. In: Pamjati akademika Petra Petroviča Suškina. Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva, Leningrad.
- ŠTOLLMANN A. 2004: Národná prírodná rezervácia „Ostrov orliaka morského“ má 50 rokov. — *Chránené územia Slovenska* **60**: 8–9.
- ŠEVČÍK J. 1989: Hnízdění orla mořského (*Haliaeetus albicilla*) na Třeboňsku. — *Buteo* **2**: 41–50.
- ŠTOLLMANN A. 1966: Ako ďalej s ochranou orliakov morských na Dunaji? — *Ochrana prírody* **21**: 116–118.
- TOMIALOJC L. & STAWARCYK T. 2003: Awifauna Polski. Rozmieszczenie, liczebność i zmiany I. — Polskie Towarzystwo Przyjaciół Przyrody „pro Natura“, Wrocław, 439 pp.
- ZUNA-KRATKY T., KALIVODOVÁ E., KÜRTHY A., HORAL D. & HORÁK P. 2000: Die Vögel der March-Thaya-Auen im österreichisch-slowakisch-tschechischen Grenzraum. — Distelverein, Deutsch Wagram, 285 pp.

Došlo: 20. 6. 2005

Prijaté: 10. 7. 2005